

Bitka pri Bratislave vo svetle slovenskej a maďarskej historiografie

Beáta Pintérová

„Mohu psát dějiny jen bez triku a větších či menších podlostí, vyváženě, slušně a občansky zodpovědně. To ale už věda – v běžném smyslu – není, je to něco mnohem více, je to, čím vstupuji do duchovního života své doby, a čím ji tedy tak či onak utvářím. Je to kulturní a občanský čin. Schovávat se při tom ale za vědeckost, a jejím prostřednictvím si činit nárok na pravdu, je nečistý trik. Tóga neposkvřeně vědeckosti, do níž se halíme, je totiž dokonale průhledná. ... Věda neprodukuje pravdy, ale shody se skutečností – správnosti.“¹

Pri Brezalauspurchu sa v roku 907 odohrala bitka, ktorá uzavrela jednu periódu v dejinách Maďarov, nazvanú „honfoglalás“ – v doslovnom preklade „zaujatie vlasti“ alebo (opisnejším spôsobom) obdobie príchodu Maďarov² do Karpatskej kotliny. Na začiatku 20. storočia sa nazývalo týmto pojmom obdobie celého 10. storočia, podľa najnovších poznatkov sa ním nazýva obdobie posledného desaťročia 9. storočia končiace výhrou Maďarov nad vojskami Bavorov.³ Medzi bádateľmi dlhšie nebolo

jasné, že pod pomenovaním „Brezalauspurch“, alebo na inom mieste „Brezalauspurc“ sa skrýva dnešná Bratislava. Prameňom, z ktorého tento údaj čerpáme, je Aventinovo dielo *Annales Boiorum*, ktoré prvý raz vyšlo v roku 1554.⁴ Výsledky historického výskumu sú ohľadom príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny mnohokrát podopreté i výsledkami archeológie, pričom prvý archeologický nález patriaci (podľa archeológov) do tohto obdobia bol objavený v roku 1834.

V mojom príspevku sa pokúsím podať prehľad najmarkantnejších zmien v najreprezentatívnejších dielach hlavných predstaviteľov oboch historiografií, ktoré sa okrem príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny týkajú aj slovanského obyvateľstva, resp. významu bitky pri Bratislave pre vývoj stredného Podunajska,⁵ a to od obdobia po rakúsko-uhorskom vyrovnaní približne po tisícročie oslavy príchodu Maďarov, čiže do roku 1996. S autormi ani prácami, v ktorých sú vyslovené vedecky nedoložené „pravdy“, sa venovať nebudem, taktiež ani odbornou verejnosťou odmietnutými názormi.

¹ TŘEŠTÍK, D.: Čechové na prahu nové Evropy. In: TŘEŠTÍK, D.: Češi a dějiny v postmoderním očistci. Praha 2005, s. 167-179.

² Prvá zmienka o predkoch Maďarov pochádza z roku 827 s lokalizáciou na dolnom Dunaji, kde sa spomínajú ako „Hunnoi“, „Ungroi“, resp. „Turkoi“. Ich sebaopomenovanie „Magyar“ je ugrofínskeho pôvodu, ktoré sa v prameňoch prvýkrát objavuje v roku 870. Ich pomenovanie v európskych jazykoch „Venger“, „Ungarn“, „Hungar“ atď. pochádza z etnonyma „Onogur“, kým byzantské a arabské pramene ich spomínajú v tvare „Türk“, resp. „Baskir“. Zároveň sa zachovalo v západných prameňoch mnoho archaizujúcich pomenovaní, napr. Scythai (Skýti), Hunni (Huni), Avari (Avari), atď. Na označenie maďarského etnika v čase príchodu do Karpatskej kotliny sa v maďarskej odbornej literatúre zaužíval predovšetkým termín „honfoglalásori magyarok“. Pod vplyvom popredného slovenského archeológa A. Točíka sa vo väčšine prípadov používa na ich označenie pojem „starí Maďari“. V novej literatúre sa čoraz častejšie od prívlastku „starí“ upúšťa a používa sa označenie nachádzajúce sa v prameňoch. Preto som sa priklonila k používaniu termínu maďarský, resp. Maďari, hoci výraz presne nevystihuje rozlíšenie obdobia. Spojenie zaužívané v cudzojazyčnej literatúre „vengry 10-go veka“, „les Hongrois du Xe si cle“, „Magyars of the tenth century“, t. j. „Maďari 10. storočia“ sa u nás neujal.

³ BÓNA, I.: A magyarok és Európa a 9. – 10. században. Budapest 2000, s. 25-35. Porovnaj: LANGÓ, P.: Archaeological research on the conquering Hungarian: A review. In: *Varia Archaeologica Hungarica*, ed. MENDE, B. G. Budapest 2005, s. 175-341.

⁴ VYVÍJALOVÁ, M.: Bitka pri Bratislave roku 907 (Príspevok ku kritickému prehodnoteniu prameňov). In: *Študijné zvesti AÚ SAV* 21, Nitra 1985, s. 221-247. Vid' tiež: VESZPRÉMY, L.: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről. Csata Pozsonynál. In: *Történelmi Szemle*, 2007, XLIX, č. 1, s. 1-18.

⁵ Prehľad názorov o migrácii a etnogenéze Maďarov na základe súčasného stavu bádania je zhrnuté v štúdiu: MÚCSKA, V.: Migrácia a etnogenéza Maďarov. Pokus o prehľad súčasného stavu bádania. In: *Acta historica neosoliensia*, 2004, 7, s. 25-33. Ohľadom prehľadu výsledkov archeologického bádania vid': LANGÓ, P.: Archaeological research on the conquering Hungarian: A review. In: *Varia Archaeologica Hungarica*, ed. MENDE, B. G. Budapest 2005, s. 175-34.; tiež LANGÓ, P.: Amit elrejt a föld... A 10. századi magyarok anyagi kultúrájának régészeti kutatása a Kárpát-medencében. Budapest 2007.

História bádania maďarských autorov

Diametrálne sa názory maďarských historikov odchýlili od názorov ich kolegov v rámci Rakúsko-Uhorska po tom, ako sa i tí začali zaoberať vlastnými národnými dejinami. V súvislosti so svojimi nárokmi na autonómiu v rámci monarchie začali vyzdvihovať svoje hodnoty a budovať teóriu vlastnej autochtonnosti, pričom príchod Maďarov do Karpatskej kotliny vykreslili ako násilný čin, resp. čin neplnoprávny.⁶ Naopak, v dielach maďarských historikov 19. storočia predstavoval ich príchod do Karpatskej kotliny osudný zvrät ako podmaniteľov „pôvodných“ etník.⁷

Najväčšie množstvo prác i umeleckých výtvorov, zapadajúcich do línie výkladu minulosti koncom 19. storočia v celej Európe,⁸ vzniklo pri príležitosti milénárnych osláv príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny v roku 1896.⁹ Jeden zo siedmich tzv. milénárnych pomníkov (mimochodom umiestnených väčšinou na hraniciach krajiny) dala uhorská vláda umiestniť na Devín.¹⁰ Bolo to v období, keď sa stal dominantnou ideológiou v európskej (teda i v maďarskej i slovenskej) historiografii nacionalizmus. Od 19. storočia sa európska historiografia stala tvorcom národných príbehov jednotlivých európskych národov (v Európe sa stala všeobecne uznávanou a akceptovanou ideou – idea „národného štátu“),¹¹ predovšetkým v strednej a východnej Európe nemožno nájsť medzi nimi snád ani jeden, u ktorého by pri zrode „národného štátu“ nezohrávala dôležitú úlohu otázka pôvodu,¹² ktorá získavala mimoriadnu pozornosť predovšetkým v radoch „štátotvorného“ národa.¹³

Snád najvýraznejšie sa prvky nacionalizmu po rakúsko-uhorskom vyrovnaní prejavili v diele *Károly Szabó*, ktorý považuje Arpáda, za „zakladateľa vlasti“, pričom pre pomenovanie obdobia používa pojem „vek maďarských (voj)vodcov“.¹⁴ Moravu považuje za dobytú džavu,¹⁵ zmieňuje sa aj o tom, že „smrteľný úder zasadili štátu Moravanov Maďari.“¹⁶

O „založení novej vlasti v Panónii“ sa zmieňuje *Mihály Horváth*.¹⁷ Podľa Horvátha „spomedzi predstaviteľov slovanského obyvateľstva sa niektorí Arpádovi zaliečali a sami sa mu poddali. ... Slovanské obyvateľstvo sa poddalo dobrovoľne, hlavne po tom, ako sa presvedčili, že tým, ktorí sa poddajú, sa nič nestane, popravení budú iba tí, ktorí sa vzpriečia.“¹⁸ Podáva i opis bitky z roku 907, ale bez udania miesta, pričom ďalej pokračuje vo výklade „lúpeživých nájzdov“ Maďarov.¹⁹

Pál Hunfalvy, opierajúc sa predovšetkým o údaje z uhorských kroník, zmieňuje sa i o bitke z roku 907, bez udania miesta, len konštatuje, že „Maďari obsadili následne staré Avarske až po riekku Enns“,²⁰ pričom vyzdvihuje, že následne všetci zo strachu „utekali pred Maďarmi“, či už išlo o Bavorov alebo Slovanov. V jeho diele nájdeme údaj (z prameňov), podľa ktorého si Moravia oholili hlavy, pridali sa k Maďarom a bojovali spolu s nimi. Slovenský element považuje za ľud, ktorý sa až po príchode Maďarov do Karpatskej kotliny mohol prísťahovať do krajiny v dobe kolonizácie v 13. storočí.²¹ K jeho názoru sa pridal neskôr aj János Karácsonyi. Obaja sa tým snažili poprieť historickú kontinuitu slovenského osídlenia v Uhorsku.

⁶ LIPTÁK, L.: *Storočie dlhšie ako sto rokov. Bratislava 1999, s. 52-54. Porovnaj HAMBERGER, J.: A szlovákok magyarságképeinek alakulása. In: Európatükör – A kormányzati stratégiák elemző központ folyóirata. 2004, č. 3, s. 81.*

⁷ VÉKONY, G.: *Magyar őstörténet – magyar honfoglalás. Budapest 2002, s. 22-31.*

⁸ BRATHER, S.: *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. 2004, Ergänzungsbände 42, s. 19-22.*

⁹ *Podrobnejšie vid' štúdiu KOMORA, P.: Milénárne oslavy v Uhorsku roku 1896 a ich vnímanie v slovenskom prostredí. In: Historický časopis, 44, 1996, č. 1, s. 3-16.*

¹⁰ KILIÁNOVÁ, G.: *Komu patrí Devín? In: Mýty naše slovenské. Zost. KREKOVÍČ, E. – MANNOVÁ, E. – KREKOVÍČOVÁ, E. Bratislava 2005, s. 120-133.*

¹¹ KOVÁČ, D.: *Cizí nechceme, své si nedáme vzít. Národní příběhy střední Evropy. In: Dějiny a současnost, 2004, č. 5, s. 44-47. O vplyve nacionalizmu na slovenskú archeológiu vid' KREKOVÍČ, E.: Etnogenéza, archeológia a nacionalizmus. In: OS, 1998, roč. 3, č. 1, s. 5-6.*

¹² BÁLINT, Cs.: *A honfoglaló magyarok és Európa. In: Magyar Szemle, 1994, č. 8, s. 789-811.*

¹³ KOHL, Ph. L. – FAWCETT, C.: *Archeology in the service of the state: theoretical considerations. In: KOHL, Ph. L. – FAWCETT, C. (ed.): Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology. Cambridge 1995, s. 3-18.*

¹⁴ SZABÓ, K.: *A magyar vezérek kora. Árpádtól Szent Istvánig. Budapest 1869, s. 6.*

¹⁵ *Tamže, s. 108.*

¹⁶ *Tamže, s. 134.*

¹⁷ HORVÁTH, M.: *A magyarok történelme. Budapest 1871, s. 34-35.*

¹⁸ HORVÁTH, M.: *A magyarok története rövid előadásban. Budapest 1887, s. 19-20.*

¹⁹ *Tamže, s. 29.*

²⁰ HUNFALVY, P.: *Magyarország ethnographiája. Budapest 1876, s. 191.*

²¹ *Tamže, s. 221.*

V roku 1883 vyšla monografia *Ferenca Salama*, ktorá sa zaoberá výlučne pravdepodobným rokom príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny.²² Bola to jedna z prvých prác tohto druhu, jeho pokračovateľmi sa stali Lajos Baróti a Henrik Marczali. Salamon bol tiež autorom práce, v ktorej vyzdvihol vojenskú moc Maďarov.²³

Lajos Baróti sa snažil v kapitole zasadenej do syntézy dejín maďarského národa dokázať, že Maďari prišli do Karpatskej kotliny v roku 895. Zo slovanských kmeňov sa zmieňuje o Moravanoch, ale uvádza, že sa nedokázali spolu s ostatnými zoskupiť do spoločného štátneho útvaru. Bitku pri Bratislave opisuje obsérne, snažiac sa zdôrazniť význam a veľkosť tohto úspechu. Vyzdvihuje tiež, že Maďari sa neuspokojili len s týmto víťazstvom, ale pokračovali vo víťazných výbojoch ďalej.²⁴

V syntéze venovanej dejinám maďarského národa, vydannej pri príležitosti milénárnych osláv, bol autorom kapitol včasnostredovekých dejín už vyššie spomínaný *Henrik Marczali*. Za najdôležitejšie pokladal „obhájiť“ rok príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny, a to rok 896. Svoj výklad sa snažil podložiť viacerými prameňmi.²⁵

V čase milénárnych osláv historici interpretovali príchod Maďarov do Karpatskej kotliny ako vedomý a premyslený čin, čo možno vidieť i v diele Hunfalvyho žiaka *Samu Borovszkého*, ktorý píše: „Vtedy (v roku 894, pozn. B. P.) uvidela Pannónia po prvýkrát Maďarov, ...kraj, ktorý im osud ustanovil za vlasť.“²⁶ Nepredpokladá však, že by si „Arpádovi Maďari“ vybrali túto oblasť na „večné časy“.²⁷ V mnohých prípadoch Maďarom pripisuje autor vlastnosti a zvyky, ktoré boli typické pre človeka 19. storočia.²⁸ O Slovanoch sa zmieňuje nasledovne: „Maďari neubližovali schudobenému obyvateľstvu, ktoré im voľky-nevoľky holdovalo. Nevyhnali ich, uspokojili sa tým, že sa im

zaviazali platením.“²⁹ Bitku pri Bratislave uvádza ako jednu z vojenských výprav, po ktorej vypálili i množstvo bavorských kláštorov.³⁰

Gyula Rohonyi vydal v roku milénárnych osláv dielo o príchode Maďarov do Karpatskej kotliny, pričom si za úlohu zobral „vyrozprávať“ udalosti na základe všetkých dostupných prameňov – uhorských, byzantských a západných. O bitke pri Bratislave píše v súvislosti s rozborom západných prameňov.³¹ „Po zajiť vlastní, sa naši predkovia čoskoro vzdali nomádskeho spôsobu života a po usadení sa v novej vlasti, prešli na polonomádskeho spôsob života.“³² Reagoval i na názor českého historika Františka Palackého – podľa neho Maďari neboli príčinou narušenia jednoty Slovanov, totiž ani východným, ani severným Slovanom sa do obdobia príchodu Maďarov nepodarilo zjednotiť, „hoci ich zjednoteniu 1000 rokov nič nebránilo“.³³

V inom duchu sa niesla práca medievalistu *Gyulu Paulera*, vrcholného predstaviteľa maďarského historického pozitivizmu. Medzi iným sa zaslúžil o vydanie prameňov k obdobiu príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny.³⁴ Vo svojej ďalšej práci sa zmieňuje aj o bitke v roku 907, miestom tejto bitky však podľa neho bolo okolie Bánhidu. Následne sa podľa neho „Bavori nielenže sa zriekli oblastí v Dolnej Pannónii, opustili i územia v Hornej Pannónii i oblasti Východnej marky a stiahli sa za riekou Enns. Maďari sa neusilovali obsadiť uvoľnené územie ihneď... a tak sa lesné a močaristé kraje ... snád i okolie Viedne, až po riekou Enns stali opusteným územím.“³⁵ V súvislosti s „pôvodným“ obyvateľstvom sa autor zmieňuje nasledovne: „Kdekoľvek sa Maďari usadili, obsadili toľko pôdy, koľko potrebovali a rozdelili si ju medzi svojich podľa rodov, pokolení, pričom s predchádzajúcim obyvateľstvom zaobchádzali rôzne, a to podľa toho, či vzdorovali, alebo sa poddali. Z niektorých urobili svojich poddaných... iných ponechali vo svojich sídlach a vykonávali pre Maďarov rôzne služby.“³⁶

²² SALAMON, F.: *A honfoglalás éve. Budapest 1883.*

²³ SALAMON, F.: *A magyar hadi történethez a vezérek korában. Budapest 1877.*

²⁴ SZALAY, L. – BARÓTI, L.: *A magyar nemzet története. Budapest CD Arcanum 2002. ISBN 963 9374 26 1*

²⁵ SZILÁGYI, S.: *A magyar nemzet története. I. zv. Budapest 1895. CD Arcanum 2002. ISBN 963 9374 26 1*

²⁶ BOROVSZKY, S.: *A honfoglalás története. Budapest 1894, s. 26-27.*

²⁷ *Tamže, s. 112-113.*

²⁸ *Tamže, s. 30-33.*

²⁹ *Tamže, s. 113.*

³⁰ *Tamže, s. 122.*

³¹ ROHONYI, Gy.: *A honfoglalás története. Budapest 1896, s. 159.*

³² *Tamže, s. 167.*

³³ *Tamže, s. 177-178.*

³⁴ PAULER, Gy. – SZILÁGYI, S. (ed.): *A magyar honfoglalás kútfoi. Budapest 1900 (reprint 1995).*

³⁵ PAULER, Gy.: *A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest 1900, s. 45-46.*

³⁶ *Tamže, s. 42.*

Autorom práce, ktorá sa zaoberala len prvými „víťaznými“ vojenskými ťaženiami Maďarov bol *Florián Mátyás*,³⁷ historik *Sándor Márki* sa venoval osobitne i Slovanom,³⁸ a nakoľko v uhorských kronikách sa vyskytuje údaj, že v roku 907 zomrel pravdepodobne vodca Arpád, napísal i monografiu vyzdvihujúcu imponantnosť maďarského vodcu.³⁹

Po ukončení 1. svetovej vojny došlo k vzniku nových geograficko-politických útvarov a medzi vedcami (na oboch stranách) sa stala prvoradou otázka: „Kto tu bol prvý?“⁴⁰, ktorá sa „riešila“ predovšetkým v oblasti archeologického výskumu.

Medzi historické práce tohto obdobia možno zaradiť práce *Jánosa Karácsonyiho*, mimochodom katolíckeho kňaza. Autor nepovažuje za správne používanie pojmu „honfoglalás“, ale „honalapítás“, t.j. namiesto „zaujatie vlasti“, použil pojem „zakladanie vlasti“. Podľa neho má slovo „honfoglalás“ (hon = vlasť, foglalás = zaberanie) násilný odtieň, t. j. ako keby svoju novú vlasť získali krvavými bitkami, vyhubením pôvodného obyvateľstva, resp. ich vyhnaním. Zdôrazňuje, že nemožno hovoriť o návrate Maďarov do Karpatskej kotliny, keďže Maďari nevedeli (a ani nechceli vedieť) o svojej príbuznosti s Hunmi alebo Avarmi. Naopak, Maďari vedeli, že do Karpatskej kotliny neprišli z vlastnej vôle, ale preto, lebo ich k tomu nútili podmienky – utiekali pred etnikami, ktoré ich ohrozovali.⁴¹ Karácsonyi predpokladá, že pri ich príchode – pozdĺž Tisy a Dunaja – nemuseli zvädzať krvavé bitky, keďže toto územie bolo neobývané. Etniká, ktoré tu našli (Gepidov a Slovanov), nevyhubili, ale zľutovali sa nad nimi. Žiadali však od nich za to určité protislužby. Tak sa stali – podobne ako chazarská vetva Kabarov – súčasťou maďarského etnika.

V medzivojnovom období publikoval svoje práce i *Bálint Hóman*. I v jeho prácach „zaznieva“ vedomé odhodlanie Maďarov usadiť sa v novej vlasti. Zdôrazňuje, že v nasledujúcich rokoch Maďari vystupovali ako nepriatelia okolitých etník, čo sa však po

istom čase Frankom nepáčilo, a tak „...zaútočili proti Maďarom. Rozhodujúca bitka sa odohrala v roku 907 pri hrade Ennsburg...“⁴² Následne autor vyzdvihuje, že tým zanikla Východná marka a jej územie až po rieku Enns pripadlo Maďarom. Hóman vyslovil názor, že bitkou pri Ennsburgu sa ukončilo obsadzovanie nových území a dochádza k vzniku Uhorska.

Politické zmeny v Európe v 30. rokoch 20. storočia, predovšetkým silnejúci vplyv národných socialistov v Nemecku, mali dosah na výsledky vedeckého výskumu i v niektorých štátoch strednej Európy.⁴³ Maďarských historikov zaujala v tomto období otázka: „Kto je Maďar?“, resp. z toho vyplývajúca otázka: „Čo je maďarské?“, pričom do veľkej miery rasistické názory národných socialistov sa im zo svojho výskumu podarilo eliminovať.

Po uverejnení diela *Gyulu Németha* sa potlačila do úzadia otázka pôvodu a začalo sa intenzívnejšie diskutovať o formovaní maďarského etnika. Autor vo svojej práci vyzdvihol, že história jazyka nie je (vždy) totožná s históriou národa (ba niekedy ani s históriou spoločenstva, ktoré hovorí určitým jazykom). Vyslovil tiež názor, že nešlo o vedomý príchod Maďarov do Karpatskej kotliny, ale o útek pred Pečenehmi.⁴⁵

József Deér bol historikom, ktorý sa venoval včasnej histórii Maďarov v medzivojnovom a povojnovom období najskôr na domácej pôde, ale zostal jej verný aj po odchode z vlasti v roku 1948. Veľkú pozornosť, podobne ako Gyula Németh, venoval formovaniu maďarského etnika.⁴⁶ Dôraz kládol na pohanské, resp. kresťanské tradície Maďarov. S inými etnikami sa autor zaoberá len okrajovo (i legendu o bielom koňovi pokladá len za výplod fantázie romantikov).⁴⁷ Na inom mieste sa zmieňuje aj o bitke pri Bratislave v roku 907, pričom ju pripomína ako jednu z („obyčajných“) výprav Maďarov.

Do veľkej miery nový postoj predstavil vo svojom diele *Gyula Moravcsik*. Zaoberal sa príchodom

³⁷ MÁTYÁS, F.: *A magyarok első hadjáratai Európában*. In: *Akadémiai Értekezések, Budapest 1898*.

³⁸ *A szlávok 896-ban*. In: MÁRKI, S.: *Európa a magyarok honfoglalása idejében*. Budapest 1897, s. 44-63.

³⁹ MÁRKI, S.: *Árpád vezér*. Kolozsvár 1907.

⁴⁰ FRIED, I.: *A honfoglaló magyarság és a szlávok megítélése az 1919 - 1931 közötti esztendőök magyar tudományos sajtójában*. In: *Kinches Nagy Éva (ed.): Östörténet és nemzettudat 1919 - 1930*. Szeged 1991, s. 38-43 Porovnaj NIEDERHAUSER, E.: „...megosztották az addig egységes szláv területet“. *A honfoglalás a lengyel, a cseh és a szlovák történeti irodalomban*. In: *Magyar Tudomány, 1995, 102, č. 12, s. 1404-1415*.

⁴¹ KARÁCSONYI, J.: *A magyar nemzet honalapítása 896-997-ig*. Oradea-Mare - Nagyvárad 1925.

⁴² HÓMAN, B.: *Magyar történet*. Budapest 1928. CD Arcanum 2002. ISBN 963 9374 26 1

⁴³ BRATHER, S.: c. d., s. 21-22.

⁴⁴ RÓNA-TAS, A.: *A honfoglaló magyar nép*. Budapest 1996, s. 305-306.

⁴⁵ NÉMETH, Gy.: *A honfoglaló magyarság kialakulása*. Budapest 1930, s. 233.

⁴⁶ DEÉR, J.: *A magyar királyság megalakulása*. Budapest 1942.

⁴⁷ DEÉR, J.: *Pogány magyarság, keresztény magyarság*. Budapest 1938 (reprint 1993), s. 75.

Maďarov na pozadí diania v Byzancii. Vyslovil domnienku, že Karpatská kotlina patrila v čase príchodu maďarského etnika do sféry vplyvu Byzancie. Byzancia hľadala na „barbarských“ Maďarov ako na etnikum, ktoré je závislé od ríše, ba považovala ich za svojich „podriadených“. Následne ako Maďari obsadili svoju novú vlasť vojenskou cestou, snahy Byzancie sa zmenili, chceli získať Maďarov za svojich spojencov a využívať ich na vlastné ciele.⁴⁸

V 50. rokoch 20. storočia sa situácia v Maďarsku skomplikovala i tým, že v Rusku vyškolení marxisti vnucovali ako oficiálne učenie rozhodujúce „slovanské“ vplyvy na utváranie uhorského štátu.⁴⁹ Prejavilo sa to hlavne v prácach historika *Erika Molnára*, podľa ktorého Maďari prevzali od Slovanov kultúrnu i politickú usporiadanie.⁵⁰ Proti tomu sa postavil György Györffy so svojím učením o autochtónnej genéze maďarského štátu a vo svojich základoch „polonomádskej“ spoločnosti. Uhorsko tým vyhlásil za predštatny výtvar Maďarov, ktorí sa práve usadili vo svojej novej vlasti.⁵¹ Práce *Györgya Györffya*⁵² vyšli po istom uvoľňovaní marxistických ideí v roku 1956. Podobne to bolo s prácami *Pétera Váczyho*.⁵³

V 70. rokoch 20. storočia vypracoval tézu nazývanú „dvojitým zaujatím vlasti“ *Gyula László*, podľa ktorej Maďari, ktorí prišli do Karpatskej kotliny v roku 895, tu našli usadené väčšie skupiny Maďarov, ktoré sa tu mali usídlieť okolo roku 670.⁵⁴ Jeho názor vyvolal širšiu diskusiu až po páde komunizmu, našli sa i pokračovatelia jeho myšlienky, ale väčšina odborníkov tento názor označila za nevedecký.

Nakoľko pretrvávajúce nacionalistických myšlienok pretrvávalo až do začiatku 70. rokov, považovali československí a maďarskí historici za potrebné, aby sa zorganizovalo vzájomné stretnutie. Miestom konania sa stala Bratislava, kde sa pokúsili o objasnenie pojmu národnosť, resp. národné povedomie v stredoveku.⁵⁵ Jedným z diskutujúcich bol *Jenő Szűcs*, ktorý takmer celý svoj vedecký život venoval zápasu s uhorským nacionalizmom. V tomto období vydal svoje prvé práce aj jeden z najvýznamnejších maďarských medievalistov *Gyula Kristó*.⁵⁶ V súčasnosti prevláda u maďarských historikov, archeológov, jazykovedcov i etnológov zaoberajúcich sa obdobím príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny rozdielnosť názorov. Dôslednejšie prehodnotenie tohto obdobia maďarských dejín nastalo pri príležitosti tisícročných osláv obdobia príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny v roku 1996.⁵⁷

Bádatelia – spomedzi najvýznamnejších by som spomenula *Ferencu Makka*,⁵⁸ *Andrása Róna-Tasa*⁵⁹ a i. – riešia v medziach tohto obdobia problém usadenia sa jednotlivých kmeňov v priestoroch Karpatskej kotliny, formu spôsobu života (nomádske – polonomádske). Predmetom skúmania sa stalo aj spoločenské rozvrstvenie obyvateľstva, ale prenikli do bádania aj dnes už preferovanejšie témy, napr. otázka etnicity, a to vďaka poprednému bádateľovi *Csanádovi Bálintovi*.⁶⁰

História bádania na Slovensku

Na Slovensku, resp. v bývalom Československu, sa otázke príchodu a usadenia sa maďarského etnika venovala pozornosť len okrajovo.

⁴⁸ MORAVCSIK, Gy.: *Bizánc és a magyarság*. Budapest 2003.

⁴⁹ TRÉŠTÍK, D.: *Milénium střední Evropy*. In: TRÉŠTÍK, D.: c. d., s. 227.

⁵⁰ MOLNÁR, E.: *A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig*. Budapest 1945; tiež MOLNÁR, E.: *A magyar nép őstörténete*. Budapest 1953.

⁵¹ TRÉŠTÍK, D.: *My a Evropa*. In: TRÉŠTÍK, D.: c. d., s. 231.

⁵² GYÖRFFY, Gy.: *A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig*. I.-II. In: *Századok*, 1958, 92, č. 1, s. 12-87, 565-615; tiež GYÖRFFY, Gy.: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. Budapest 1959.

⁵³ VÁCZY, P.: *A korai magyar történet néhány kérdése*. In: *Századok*, 1958, 92, č. 1, s. 265-345.

⁵⁴ Vid' napr. LÁSZLÓ, Gy.: *A „kettős honfoglalás”*. Budapest 1978.

⁵⁵ SZŰCS, J.: *„Národnosť“ a „národné povedomie“ v stredoveku. K vytváraniu jednotnej terminológie*. In: *Historický časopis*, 19, 1971, č. 4, s. 495-547.

⁵⁶ KRISTÓ, Gy.: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest 1980; Neskôr napr.: KRISTÓ, Gy.: *Honfoglalás és társadalom. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest 1996; KRISTÓ, Gy.: *A magyar állam megszületése*. Szeged 1995; KRISTÓ, Gy.: *Magyar honfoglalás-honfoglaló magyarok*. Budapest 1996; KRISTÓ, Gy.: *A magyar nemzet megszületése*. Szeged 1997; KRISTÓ, Gy.: *A kilencedik és a tizedik század története*. Budapest 2001.

⁵⁷ Výsledkom podrobnej práce bol knižný rad: *A honfoglalásról sok szemmel*. I. *Honfoglalás és régészet*. Ed. Kovács, L. Budapest 1994; II. *A honfoglalásról írott forrásai*. Ed. Kovács, L. – Veszprémi, L. Budapest 1996; III. *Honfoglalás és nyelvészet*. Ed. Kovács, L. – Veszprémi, L. Budapest 1997; IV. *Honfoglalás és néprajz*. Ed. Kovács, L. – Paládi-Kovács, A. Budapest 1997.

⁵⁸ MAKK, F.: *Magyar külpolitika*. 896 – 1196. Szeged 1993. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2.

⁵⁹ RÓNA-TAS, A.: *A honfoglaló magyar nép*. Budapest 1996.

⁶⁰ BÁLINT, Cs.: *Az ethnosz a kora középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai)*. In: *Századok*, 2006, 140, č. 2, s. 277-347; V populárno-náučnejšej forme: BÁLINT, Cs.: *Ki volt „magyar“ a honfoglaláskorban és szent István korában?*. In: *Mi a magyar?* Szerk. Romsics, I. – Szegedy-Maszácz, M. Budapest 2006, s. 37-56.

Predtým, ako stručne charakterizujem výsledky bádania slovenskej historiografie, považujem za potrebné spomenúť dielo jedného z popredných českých historikov svojich čias *Františka Palackého*, ktorý píše: „bitva ta nejkrvavější, nejrozhodnější, kterou Europě dotud se surovci těmi podstoupiti bylo; i zdařivší se jim, nesmírné po sobě táhla následky.“⁶¹ Vyslovil totiž myšlienku, ktorá mala dlhodobý vplyv na vedecký výskum. Podľa nej mala vzniknúť „veliká říše Slovanská jakož na západu, pode vplyvem římským, vyspěla monarchie Francká... Tím ale, že Maďarové, vrazivše do samého srdce oustrojí vznikajícího, je zahladili, zničeny jsou všechny takovéto čáky navždy.“⁶²

Zo slovenských vzdelancov sa venoval medzi iným i príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny vo viacerých dielach katolícky kňaz *František Viktor Sasinek*, pričom sa opieral predovšetkým o byzantské pramene, domáce totiž nepovažoval za dôveryhodné.⁶³ Konštatovanie, či bola bitka „pri Prešporku“ víťaznou alebo nie, vynecháva, poukazuje len na to, že: „Maďari teraz, temer bez odporu, rozlievali sa na všetky strany říše nemeckej...“⁶⁴ a pokračuje v podobnom duchu v opise ďalších udalostí. Možno konštatovať, že Uhorsko bolo podľa Sasinka pokračovateľom tradícií Veľkej Moravy. Slovenské národného hnutie sa v čase dualizmu takýmto spôsobom pokúšalo vyrovnávať s vtedajšou maďarskou nadvládou.⁶⁵ Svoje názory nekorigoval ani v neskorších prácach,⁶⁶ ba mnohé z jeho prác vznikli v ostrej polemike s názormi maďarských historikov.⁶⁷

Július Botto zasiahol do vývinu slovenskej historiografie v druhej polovici 19. storočia.⁶⁸ Jeho činnosť sa začala v predprevratovom období a doznievala v medzivojnovom období.⁶⁹ Jeho syntéza *Slováci. Vývin ich národného povedomia* bola no-

vátorská tým, že sa zaoberá len najstaršími dejinami Slovákov, t. j. Veľkou Moravou, jej pádom a vznikom Uhorska za sv. Štefana. Následné deje v stredoveku vynecháva a pokračuje vo svojom výklade až obdobím národného obrodovania. Poukazuje na to, že „Maďari v rokoch 1000 – 1848 práve tak nemajú históriu, ako ju nemajú Slováci“. Mnohými interpretáciami nadviazal na F. Palackého, pripomína tiež pustošenie Maďarov po celej Európe po výhre „pri Prešporku“.⁷⁰ Vetou: „Z říše Velkomoravskej utvorilo sa čisto feudálne, zemianske, kastové Uhorsko, v ktorom pre národné individuality nebolo miesta,“ pokračuje v myšlienkach svojich predchodcov.

V období existencie prvej Československej republiky sa stal „vychovávateľom“ množstva mladých slovenských historikov *Václav Chaloupecký*. Odmietať staršiu slovenskú historickú tvorbu, pretože bol zástancom čechoslovakistickej idey (vznikla preto aj polemika o niektorých otázkach slovenského národného vývinu).⁷¹ Jeho koncepcia ranostredovekých dejín Slovenska vyvolala u slovenských hlasistov prudký odpor, a to nielen medzi historikmi, ale aj zemepiscami a jazykovedcami-onomastami.⁷²

Nový postoj v radoch českých historikov sformuloval *Josef Macůrek* po roku 1918, keď sa Maďarsko dostalo na stranu porazených a Československo na stranu víťazov. Podľa neho dejiny Maďarov a Uhorska nemožno zlúčiť, čo vyjadril aj v názve svojej práce *Dějiny Maďarů a uherského státu*. V jeho diele prežíva Palackého názor, podľa ktorého Maďari „rozpoltily jednotnou dosud oblast slovanskou a zasadily první ránu spojení Slovanů severních a jižních“. Obsadenie Zátisia nemohli oslabené maďarské kmene podľa Macúrka realizovať z vlastných síl, ale do týchto oblastí ich usídlili Moravia. O bitke pri Bratislave sa priamo nezmieňuje, vyzdvihuje však, že

⁶¹ PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Praha 1907 (reprint 1998), s. 44.*

⁶² *Tamže, s. 55.*

⁶³ SASINEK, F. V.: *Dejiny počiatkov Uhorska, sošit prvý. Skalica 1867, s. 52.*

⁶⁴ *Tamže, s. 67-68.*

⁶⁵ NIEDERHAUSER, E.: *c. d., s. 1412.*

⁶⁶ SASINEK, F. V.: *Slováci v Uhorsku. Turčiansky Svätý Martin 1905; SASINEK, F.: Stručný dejepis Uhorska. Diel I. Turčiansky sv. Martin 1912.*

⁶⁷ POTEIRA, M.: *Slovenská historiografia v r. 1901 – 1918. Košice 1980, s. 65.*

⁶⁸ OTČENÁŠ, M.: *Slovenská historiografia v rokoch 1918 – 1945. Prešov 1994, s. 8.*

⁶⁹ OTČENÁŠ, M.: *Historická veda a slovenská spoločnosť v rokoch 1893-1938. In: Studia historica Tyrnaviensia II. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie Problémy a perspektívy filozofických, humanitných a sociálnych vied organizovanej Fakultou humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave v dňoch 29. a 30. apríla 2002 v Modre. Zostavovateľ a editor R. Marsina, DrSc., Katedra histórie Fakulty humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, Trnava 2002, s. 33.*

⁷⁰ BOTTO, J.: *Slováci – vývin ich národného povedomia. Bratislava 1971, s. 36-39.*

⁷¹ OTČENÁŠ, M.: *Slovenská historiografia v rokoch 1918 – 1945. Prešov 1994, s. 13-14.*

⁷² KUČERA, M.: *Slovensko v zápase o svoju historickú a národnú identitu. In: Studia Academica Slovaca 31, 2002, separát Kapitoly zo slovenských dejín, s. 314-315.*

„říše Velkomoravská byla Maďary vyvrácena...nevíme však ani kdy, ani za jakých okolností se to stalo.“⁷³

V tomto období možno hovoriť o slovenskom historikovi novovzniknutej prvej Slovenskej republiky *Františkovi Hrušovskom*, ktorý sa v syntéze venovanej dejinám Slovákov dotkol i etapy príchodu Maďarov do Karpatskej kotliny, samozrejme, tiež v súvislosti s udalosťami odohrávajúcimi sa na Veľkej Morave. Poukazuje na to, že Slováci sú totožní s Moravanmi. Konštatovaním, že „...na území, ktoré kedysi patrilo pod vládu kráľa Svätopluka, vznikli v 10. storočí dva štáty: na západe štát český a na východe štát uhorský [a] ...obidva môžeme pokladať za dedičov Veľkej Moravy“,⁷⁴ Hrušovský nadviazal na názory F. V. Sasinka.

Po ukončení druhej svetovej vojny sa viaceré štáty strednej a východnej Európy dostali do sféry vplyvu Sovietskeho zväzu, čo malo opäť vplyv aj na výsledky vedy. Štvrtá časť Slovenskej vlastivedy, venovaná dejinám Slovákov a Slovenska,⁷⁵ ktorej autorom bol *František Bokes*, sa niesla v niektorých prípadoch v protinemeckom duchu,⁷⁶ „cítiť“ však aj skutočnosť, že bola napísaná ešte pred udalosťami vo februári 1948. Bokes, podobne ako mnohí jeho predchodcovia, vyslovil mienku, že „...na troskách Veľkomoravskej ríše, ktorá po strate Dunaja nemohla jestvovať, začaly sa tvoriť nové štáty: český, poľský a uhorský“. Predpokladá, že Veľká Morava sa následne po príchode Maďarov rozpadla opäť na kmeňové kniežatstvá.⁷⁷

Kontakt so svetovým dianím stratila veda v Československu v období normalizácie.⁷⁸ Dielo Slovenské dejiny vyšlo na začiatku tohto obdobia. Autor kapitoly o začiatkoch slovenských dejín, *Ján Dekan*, považuje za „pravdepodobné, že zánik moravskej samostatnosti... súvisí s hroznou bitkou, ktorá sa odohrala ... v júli r. 907 pri Bratislave...“. Nepovažuje to však za jediný a výlučný dôvod, ale uvádza: „...pád

Moravy je v značnej miere aj plodom jej vlastných spoločenských protikladov, ktoré úlohu maďarských útočníkov len uľahčili.“ Predpokladá, že k zániku moravského štátu došlo len po formálnej stránke, v skutočnosti to bol len rozklad na pôvodné kmeňové celky, nadviazuc tým na myšlienku F. Bokesa. Vyslovuje presvedčenie, že nástupníckymi štátmi sa stali uhorský a český štát a „pokiaľ ide o územie Slovenska, toto sa vo svojom celku stáva súčasťou Uhorského štátu až v druhej polovici 11. storočia“.⁷⁹

Spomedzi historikov nasledujúceho obdobia treba spomenúť *Branislava Varsika*, ktorý viedol polemiky s viacerými maďarskými historikmi, medzi iným Istvánom Kniezsom i Györgyom Györffym.⁸⁰ Ďalším slovenským medievalistom bol *Peter Ratkoš*, ktorý spomína bitku pri Brezalauspurcu – Braslavespurchu – Bratislave v súvislosti so zánikom Veľkej Moravy. Nevylučuje však ani zápas Mojmirovcov a Maďarov v okolí komárňanskej osady Bánhida, resp. hon-tianskeho Szobu na konci leta 907, pričom svoj názor opiera o tradíciu zaznamenanú v diele Šimona z Kézy *Gesta Hungarorum*.⁸¹ Príčinu rozkladu Veľkej Moravy vidí predovšetkým v príchode maďarských kmeňov.⁸²

K uvoľňovaniu režimu došlo v Československu po udalostiach v roku 1968. V tomto roku vyšla významná práca popredného archeológa *Antona Točka* *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. Hoci sa prívlastok starý vyskytol sem-tam aj v dovtedajších prácach,⁸³ po vydaní tejto knihy sa ešte viac rozšíril a dostal sa i do prác historikov.

Ako vidno, prelínanie sa praktickej každodennej politiky s interpretáciou dejín vystupuje do popredia zvlášť v prelomových, revolučných, resp. pri zásadnejších spoločenských a štátoprávných premenách. Zmeny mali za následok časté prehodnocovanie histórie podľa aktuálneho ideovo-politického či štátoprávneho modelu.⁸⁴ Europeizácia za posledných päťdesiat rokov značne pokročila a v po-

⁷³ MACŮREK, J.: *Dejiny Maďarů a uherského státu*. Praha 1934, s. 30-31.

⁷⁴ HRUŠOVSKÝ, F.: *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin 1939, s. 54-59.

⁷⁵ BOKES, F.: *Slovenská vlastiveda IV. Dejiny*. Bratislava 1946.

⁷⁶ NIEDERHAUSER, E.: c. d., s. 1413.

⁷⁷ BOKES, F.: c. d., s. 53.

⁷⁸ TŘEŠTÍK, D.: *Čechové na prahu nové Evropy*. In: TŘEŠTÍK, D.: c. d., s. 168.

⁷⁹ DEKAN, J.: *Dejiny Slovenska II*. Bratislava 1951, s. 186-188.

⁸⁰ BAĎURÍK, J.: *Osobnosť univerzitného profesora Branislava Varsika (K nedožitým storočnici jedného zo zakladateľov modernej slovenskej historiografie)*. In: *Studia Academica Slovaca*, 2004, 33, s. 10-23.

⁸¹ RATKOŠ, P.: *Slovensko v dobe veľkomoravskej*. Košice 1988, s. 122-129.

⁸² RATKOŠ, P.: *Podmanenie Slovenska Maďarmi*. In: Ratkoš, P. (zost.): *O počiatkoch slovenských dejín*. Bratislava 1965, s. 142.

⁸³ Napr. HODÁL, J.: *Včlenenie sa starých Maďarov do staroslovenského spoločenského zriadenia*. In: *Historický sborník*, 1946, č. 4, s. 297-322.

⁸⁴ KAMENEC, I.: *Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii*. In: *OS*, 1998, roč. 3, č. 3, s. 3-5; Vid' aj: ŠEDIVÝ, J.: *Welche der Geschichten ist die unsrige? Geschichtskonzeptionen in der Slowakei*. In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*. München 2007, 115, Heft 1-2, s. 144-147.

sledných desaťročiach sa takmer zúrivým tempom rozbieha globalizácia – historici, v Európe i mimo nej, znova píšú národné dejiny. Sú už samozrejme iné, zbavené (či zbavované) národnej mytológie minulých storočí, videné z pohľadu Európy alebo sveta.

Výhrady k tradičnému národnému konceptu sú však úplne na mieste. Dnes už nemožno písať dejiny národa ako dejiny „spoločenstva krvi“, totožného s etnikom.⁸⁵ Uplatnenie tohto princípu môže viesť k diskurzu medzi vedcami viacerých národov.

Summary

Battle of Bratislava in light of Slovak and Hungarian historiography

At Brezalauspurch in the year 907, there was the battle that ended one period in the history of the Magyars called "honfoglalás" (conquest). In my contribution, I tried to give an outline of the most notable changes in the most representative works of the main Slovak and Hungarian historiographers from the period after Austro-Hungarian Compromise until approximately the Mille-centenary Celebration of coming of the Magyars, so until the year 1996. Opinions of the Hungarian historians diametrically diverted from opinions of their colleagues within Austro-Hungary after also they began to deal with their own national histories. They include the historians: Károly Szabó, Mihály Horváth, Pál Hunfalvy, Ferenc Salamon, Lajos Baróti, Henrik Marczali, Samu Borovszky, Gyula Rohonyi, Sándor Márki, Florián Mátyás, Sándor Márki, among the Slovaks: František Viktor Sasínek and Július Botto. After the end of World War I, new geo-political bodies were formed and among the scientists (on both sides) the primary question became: "Who was here first?", which was "solved" especially in the area of archaeological research. This influence can be seen in the works of János Karácsonyi, partially Bálint Hóman, but also of Václav Chaloupecký, less in the work of Josef Macůrek. In the 30's of the 20th century, Hungarian historians were absorbed by the question "Who is a Magyar?", or the question resulting from it: "What is Magyar?". Among others, Gyula Németh and József Deér dealt with this question. František Hrušovský, a historian active during the existence of the first Slovak Republic, in a synthesis dedicated to the history of the Slovaks, also touched upon the period of coming of the Magyars into the Carpathian Basin, also in connection with events ta-

king placing in Great Moravia. After the end of World War II, several countries of central and eastern Europe got under the sphere of influence of the Soviet Union, which again had influence on the scientific conclusions (even though not in every case to full extent) not only in Czechoslovakia, but also in Hungary. The work of František Bokes was published even before the events of the year 1948; subsequently Ján Dekan, Branislav Varsík and Peter Ratkoš published their works. In the 50's of the 20th century, the situation in Hungary got more complicated also by the fact that in Russia trained Marxists forced, as the official teaching, the idea of decisive "Slavic" influences on formation of the Hungarian state. It was demonstrated especially in the works of the historian Erik Molnár, according to which the Magyars adopted cultural as well political arrangement from the Slavs. György Györffy stood up against this idea with his teaching of autochthonic genesis of the Hungarian state. Another most influential Hungarian medievalist became Gyula Kristó. Gyula Moravcsik dealt with coming of the Magyars on the background of events in Byzantium. Currently, a difference of opinions prevails among the Hungarian historians, archaeologists, linguists and ethnologists dealing with coming of the Magyars into the Carpathian Basin. Mixing of practical everyday politics with interpretation of history emerges in particular at the time of break-through, revolutionary or more fundamental social and state-legal changes. The changes have led to frequent reinterpretation of history according to the current ideologically-political or state-legal model.

⁸⁵ TŘEŠTÍK, D.: Čechové na prahu nové Evropy. In: TŘEŠTÍK, D.: c. d., s. 179.